

Oleksandr Zinkin. Peculiarities of Formation and Development of the Right to Freedom of Religion in Legal Doctrines of the Middle Ages and Modern Times

The article examines the peculiarities of the development of the right to freedom of religion from Middle Ages to modern times in various legal doctrines. The author shows that religious beliefs in ancient times were characterised by considerable tolerance. The perception of religion as something inherent in a particular nation or state was quite normal at that time. The deity was related to a particular community, and therefore there was every reason for freedom of religion in terms of tolerance of the beliefs of other nations. The author states that while in ancient times religious pluralism was necessary for the existence of an empire, in the Middle Ages, religious monism became an important tool for strengthening power. Augustine opposes freedom of religion because religion becomes intolerant of other faiths and democracy. Law and justice can exist properly only within the church.

The article highlights the position that the beginnings of the theory of popular sovereignty in Marsilius of Padua establish the theory of secular popular power, which does not require the participation of the Church for its implementation. The author concludes that L. Valla, as a representative of the school of humanism, revives the possibility of polemics between different world-views, even beyond Christianity.

It is established that law and Christianity become identical, justice is impossible outside its doctrine, and therefore, law and the state. M. Luther introduces and defends the principle of freedom of Christian worldview and deinstitutionalisation of Christian life. T. Münzer demonstrates the connection between the existing Christian structure of society and social inequality. As a result, there is an important tendency to democratise the social order, to implement the principle of equality, which has a positive impact on the development of religious freedom. It is found that J. Locke advocates the position that religion should move from the sphere of imperative, state coercion and public law relations to dispositivity, free choice and private relations.

Keywords: *human rights, freedom, principles of law, right to freedom of religion, freedom of conscience, freedom of worldview, Middle Ages, Modern times, legal doctrine, legal doctrine.*

УДК 321.01:351+342.3

DOI 10.31558/2786-5835.2025.1.3

Кузнецов Віталій Володимирович,

доктор юридичних наук, професор,

головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України

<https://orcid.org/0000-0003-1727-4019>

**ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ
ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті розглянуто окремі аспекти реалізації оборонної функції держави та сформульовано її значення для забезпечення національної безпеки. Автором обґрунтовано, що російська агресія проти України впливає на формування нової парадигми національної безпеки. Встановлено, що зміна парадигми національної безпеки на концептуальному рівні потребує врахування не тільки факту російської агресії, але й світоглядної трансформації самого поняття з урахуванням досвіду провідних зарубіжних країн. У дослідженні зроблено висновок, що національну безпеку треба розглядати як правову категорію, що характеризує певний рівень захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

У статті констатовано факт, що національна воєнна політика має серйозні вади, які знижують обороноздатність України. Автором обґрунтовано, що оборонна функція держави у сфері мобілізаційної політики не отримала належної реалізації в Україні не через відсутність правотворчої форми, а переважно через неякісну правозастосовну діяльність. Зроблено висновок, що правотворча діяльність (на прикладі законопроекту № 12442 від 27 січня 2025 р.) є черговою спробою викривлення кримінально-правової політики держави, яка не вирішить проблему порушення в мобілізаційній сфері. Наголошено, що важливим індикатором реагування влади на випадок порушення відповідними службовими особами процедури призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є діаметрально протилежні судові рішення.

На підставі аналізу судової практики запропоновано визначити нову підставу звільнення військовослужбовців з військової служби під час дії воєнного стану через доповнення підпунктом «ж» п. 2 ч. 4 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. у такій редакції: «у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду, яким визнано протиправною процедуру призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації». Для реалізації принципу справедливості під час здійснення мобілізаційної підготовки та мобілізації запропоновано використати систему вибіркової військової служби США.

Ключові слова: військовослужбовець, збройна агресія, Кримінальний кодекс України, корупційні правопорушення, кримінальна відповідальність, мобілізація, національна безпека, оборонна функція держави.

Постановка проблеми. Російська агресія проти України впливає на формування нової парадигми національної безпеки. Історія підтверджує, що на всіх етапах розвитку держави існувала об'єктивна необхідність захисту від зовнішніх агресорів її суверенітету і територіальної цілісності [8, с. 98]. Нові виклики, які стоять перед державою, потребують трансформації поняття «національна безпека». Пригадаймо, що сучасний Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII у п. 9 ч. 1 ст. 1 визначає національну безпеку України як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [27]. Таке поняття в доктрині права викликає відомі наукові дискусії [21, с. 104]. На нашу думку, сьогодні концептуальну роль треба приділяти трьом категоріям – окремій особі, суспільству та державі, – і відповідно правам та інтересам кожної людини, з яких уже далі формується безпека в державі загалом [11, с. 37]. Тобто національну безпеку необхідно розглядати як правову категорію, що характеризує певний рівень захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз або рівень відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [20, с. 32]. Серед базових цінностей можна виокремити територіальну недоторканість, економічну та політичну незалежність, сталий розвиток, справедливість тощо. Водночас безпека визначається не лише як захищеність національних цінностей, а і як їх безперешкодне поширення [29]. Для України ця безпека неможлива без життєво необхідної допомоги стратегічного партнера – Сполучених Штатів

Амери́ки (США). Для розуміння зовнішньої політики США потрібно керуватися Стратегією національної безпеки США. Як відомо, сьогодні чинна Стратегія, підписана Джо Байденом у жовтні 2022 р., що передбачає позиціонування Америки для захисту батьківщини, її союзників, партнерів та інтересів за кордоном, а також її цінностей за кордоном і по всьому світу [3, с. 48]. США просуватимуть власне бачення вільного, відкритого, процвітаючого і безпечного світу [3, с. 48]. Однак повернення на посаду Президента США Дональда Трампа призвело до зміни векторів зовнішньої політики США. Для розуміння пріоритетів його політики необхідно звернутися до попередньої Стратегії (була проголошена Дональдом Трампом у грудні 2017 р.), яка прославляє і захищає те, що американці вважають найдорожчим – особисту свободу, верховенство права, демократичну систему правління, толерантність і можливості для всіх [2, с. 55]. Ця стратегія ґрунтується на принциповому реалізмі, тому що визнає центральну роль сили в міжнародній політиці, стверджує, що суверенні держави є найкращою надією на мирний світ, і чітко визначає національні інтереси США [2, с. 55].

На нашу думку, саме положення Стратегії 2017 року важливі для України, оскільки сучасна політика Дональда Трампа [31] фактично спирається на цей концептуальний документ. Тому головна основна ідея, яка повинна бути покладена в основу забезпечення національної безпеки України – це пріоритет захисту життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки людини відповідно до ст. 3 Конституції України. Дотримання цього концепту неможливе без ефективної реалізації оборонної функції держави, яка відповідає закріпленому Статутом ООН суверенному невід'ємному праву кожної держави на самооборону від агресії [7, с. 55]. Однак можемо констатувати факт, що національна воєнна політика має серйозні вади, які знижують загалом обороноздатність України.

Тому зміна парадигми національної безпеки на концептуальному рівні потребує врахування не тільки факту російської агресії, але й світоглядної трансформації самого поняття з урахуванням досвіду провідних зарубіжних країн. Отже, актуальність вказаної проблеми не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості забезпечення національної безпеки України досліджували в наукових працях такі автори: В. Горбулін, О. Деменко, Д. Євенко, І. Доронін, В. Копейчиков, О. Литвиненко, В. Ліпкан, В. Мірошніченко, В. Пилипчук, В. Предборський, Б. Парахонський, А. Рубан, І. Руснак, Є. Скулиш, В. Сокуренько, В. Шакур та ін. Однак доктрина не вичерпала дослідження всіх сучасних проблем реалізації оборонної функції держави як умови забезпечення національної безпеки. Зокрема, сьогодні є надзвичайно актуальною проблема проведення справедливої та ефективної мобілізаційної політики. Отже, вказана тема потребує додаткового дослідження та формування нових підходів удосконалення оборонної функції держави.

Постановка завдання. Мета статті – визначити актуальні проблеми забезпечення національної безпеки України, зокрема у сфері реалізації оборонної функції держави, та запропонувати напрями їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У доктрині права переважає позиція, що функція оборони поєднується з функцією забезпечення національної безпеки [9, с. 73]. Як відомо, функція оборони України охоплює всю систему державних заходів щодо зміцнення обороноздатності держави, підтримання бойової потужності Збройних Сил України (ЗСУ) як у мирний, так і у воєнний час [10, с. 120]. Варто згадати, що однією з важливих форм здійснення оборонної функції держави є правотворча діяльність [28] і правозастосовна діяльність [37, с. 88]. На нашу думку, ці форми здійснення оборонної функції держави повинні бути гармонійно пов'язані між собою та доповнювати одна одну. Ефективність оборонної функції держави не може залежати тільки від здійснення правотворчої діяльності. Відсутність об'єктивної чи суб'єктивної можливості реалізувати відповідні юридичні норми знижує ефективність такої функції держави. Розглянемо ці теоретичні положення на реальних прикладах, які надзвичайно актуальні для України.

Так, одним із викликів для національної безпеки держави є проведення справедливої та ефективної мобілізаційної політики. Чи відповідає це принципам мобілізаційної підготовки та мобілізації, які передбачені в ч. 2 ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р.? [26]. На нашу думку, зміст сучасної національної мобілізаційної політики не відповідає вказаним принципам. Про це свідчить наявний дефіцит якісно підготовленого та фізично придатного особового складу Сил оборони України. Зокрема, Головнокомандувач ЗСУ генерал Олександр Сирський в інтерв'ю Радіо Байрактар у січні 2025 р. заявив, що можливості мобілізації не покривають потребу в особовому складі на фронті [33]. Така ситуація, на нашу думку, виникла насамперед через залишення військовослужбовцями місць служби без дозволу командира або поважних причин (СЗЧ). Як відомо, з січня по жовтень 2024 р. Державне бюро розслідувань (ДБР) відкрило 40 659 кримінальних проваджень про СЗЧ і ще 19 826 – про дезертирство. За даними медіа, реальні цифри ще більші – приблизно 100–150 тисяч випадків СЗЧ і дезертирства, однак офіційного підтвердження цієї інформації немає [16]. Причинами такої ситуації є відсутність ротації та визначених термінів служби, «застарілі процедури, формалізм, бюрократія, легковажність» [5], неналежне управління та контроль, помилки під час комплектування підрозділів, не завжди виважені рішення щодо управління особовим складом підрозділу, недосконале планування підготовки особового складу, запізніла реакція вищого командування на проблеми, що виникали в процесі створення та набуття спроможностей нових підрозділів тощо [15].

Водночас не завжди представники влади визнають, що серед таких причин невдалої мобілізаційної політики окреме місце займають явно незаконна діяльність окремих представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) і військово-лікарських комісій (ВЛК). З одного боку, ми стаємо свідками певних заяв військового керівництва держави щодо незадовільної діяльності ТЦК та СП. Так, на пресконференції у грудні 2023 р. Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний заявив, що особисто він незадоволений роботою ТЦК та СП [17]. Як відомо, цьому передувало засідання Ради національної безпеки і оборони України, на якому були обговорені результати перевірки ТЦК та СП правоохоронними органами. Такі перевірки виявили випадки корупції, зокрема під час проведення загальної мобілізації, що становлять загрозу національній безпеці України та підривають довіру до державних інституцій. У зв'язку з цим Рада національної безпеки і оборони України рекомендувала Головнокомандувачу ЗСУ Валерію Залужному призначити за рекомендаціями керівників оперативно-тактичних та оперативно-стратегічних угруповань на посади керівників обласних ТЦК та СП офіцерів, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, після проходження ними перевірки Службою безпеки України, а Офісу Генерального прокурора спільно з Національним агентством з питань запобігання корупції та ДБР рекомендовано вжити додаткових заходів із протидії вчиненню корупційних правопорушень посадовцями ТЦК та СП [23]. Чи змінилася ситуація сьогодні? На нашу думку – ні. Про це свідчать хоча б такі цифри: за 2024 р. ДБР здійснювало досудове розслідування у 224 кримінальних провадженнях, пов'язаних із діяльністю ТЦК та СП і ВЛК. До суду направлено 22 обвинувальні акти щодо 37 осіб [12].

До того ж у соціальних мережах люди публікують десятки відео з порушеннями працівниками ТЦК та СП процесу мобілізації [32, с. 386]. Такі факти свідчать не тільки про незнання військовослужбовцями ТЦК та СП норм законодавства (у 90 % суди скасовують штрафи від ТЦК та СП) [38], але й можливе вчинення кримінальних правопорушень. Систематичність і резонанс таких випадків привернув до них увагу як народних депутатів України, так і представників громадськості й медіа, правозахисників та адвокатів.

За даними щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році, понад 3,3 тисячі звернень стосувалися можливих порушень прав громадян (призовників, військовозобов'язаних, резервістів) під час призову на військову службу за мобілізацією та під час встановлення ступеня їх придатності до військової служби, а також скарг на неправомірні дії представників ТЦК та СП й Національної поліції [40, с. 82]. Перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності України

Андрій Осадчук наголосив, що «мобілізація – це примус, мобілізація у всі часи не відбувалася добровільно, але треба розуміти, які засоби та норми потрібно застосовувати, і розуміти суспільні та правові наслідки» [41]. Голова підкомітету Верховної Ради України з питань кримінального законодавства, воєнних злочинів та кримінологічної діяльності Олександр Бакумов 15 січня 2025 р. у залі парламенту заявив: «Це неналежні заходи, які вживаються. Побиття співробітниками ТЦК жінки-адвокатки Юлії Палагіної в місті Харків у медичному закладі... Яка не могла надати відповідну правничу допомогу своєму клієнту. Це що за ОЗГ (організована злочинна група)?» [34]. Також він звернувся до народних депутатів України з проханням дати доручення Комітетам з національної безпеки, оборони та розвідки і Комітетам з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України провести спільне засідання, на якому розглянути питання щодо забезпечення прав та свобод громадян під час мобілізації [34].

Певною реакцією парламентарів на таку неефективну та несправедливу мобілізаційну політику держави став проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій» від 27 січня 2025 р. № 12442 (законопроект № 12442). Указаний законопроект було розроблено «з метою забезпечення належного виконання уповноваженими особами вимог мобілізаційного законодавства, а також дотримання прав і свобод громадян під час проведення мобілізаційних заходів» [24]. Законопроект № 12442 пропонує доповнити Кримінальний кодекс (КК) України двома новими статтями: ст. 337-1 «Порушення порядку проведення медичного огляду для визначення придатності громадян до військової служби» та ст. 426-2 «Порушення посадовими особами ТЦК порядку призову громадян на військову службу» [25].

Чи вирішить цей законопроект усі мобілізаційні проблеми, чи допоможе мінімізувати кількість правопорушень серед представників ТЦК та СП і членів ВЛК? На нашу думку, ми маємо чергову спробу викривлення кримінально-правової політики держави, коли в ситуації вже наявності усіх необхідних нормативних засобів для реагування на можливі порушення в мобілізаційній сфері представників ТЦК та СП і членів ВЛК держава створює дублюючий механізм притягнення до кримінальної відповідальності [14, с. 142]. Аналогічну позицію займає Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України, яке нові статті 337-1 та 426-2 до КК України вважає «прикладом надмірної криміналізації, негативними наслідками якої, зокрема, є створення штучної конкуренції кримінально-правових норм та порушення принципу економії кримінально-правової репресії» [6]. Пригадаймо, що в чинному кримінальному законодав-

стві вже криміналізовані: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), недбале ставлення військової службової особи до служби (ст. 425 КК України), перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК України). Однак чи ефективно ці кримінально-правові норми застосовуються проти вказаних правопорушень у сфері мобілізаційного законодавства? Відповідь на це питання може нам дати аналіз статистичних даних щодо застосування вказаних кримінально-правових статей. Втім ми повинні мати на увазі, що ця статистика не є повністю репрезентативна відносно порушення порядку призову громадян на військову службу, які вчиняються службовими особами ТЦК та СП і членами ВЛК, оскільки державна статистична звітність не виділяє окремі категорії вказаних службових осіб серед суб'єктів кримінальних правопорушень, а також не виокремлює порушення порядку призову громадян на військову службу як кримінально протиправне правопорушення. Проте ця статистична інформація може допомогти виявити тенденцію кримінально-правової політики держави у сфері протидії вказаним кримінальним правопорушенням:

- за ст. 364 КК України у 2022 р. обліковано проваджень – 2 214, засуджено – 3 особи (0,14 %); у 2023 р. обліковано проваджень – 2 983, засуджено – 5 осіб (0,17 %); у 2024 р. обліковано проваджень – 2 345, засуджено – 9 осіб (0,38 %);

- за ст. 366 КК України у 2022 р. обліковано проваджень – 3 667, засуджено – 27 осіб (0,74 %); у 2023 р. обліковано проваджень – 4 335, засуджено – 4 особи (0,09 %); у 2024 р. обліковано проваджень – 5 758, засуджено – 27 осіб (0,4 %);

- за ст. 368 КК України у 2022 р. обліковано проваджень – 988, засуджено – 65 осіб (6,58 %); у 2023 р. обліковано проваджень – 1 403, засуджено – 92 особи (6,56 %); у 2024 р. обліковано проваджень – 1 640, засуджено – 80 осіб (4,88 %);

- за ст. 425 КК України у 2022 р. обліковано проваджень – 273, засуджено – 5 осіб (1,83 %), з них до позбавлення волі – 0 осіб; у 2023 р. обліковано проваджень – 377, засуджено – 13 осіб (3,45 %), з них до позбавлення волі – 2 особи; у 2024 р. обліковано проваджень – 389, засуджено – 20 осіб (5,14 %), з них до позбавлення волі – 2 особи;

- за ст. 426-1 КК України у 2022 р. обліковано проваджень – 426, засуджено – 3 особи (0,7 %), з них до позбавлення волі – 1 особа; у 2023 р. обліковано проваджень – 487, засуджено – 12 осіб (2,46 %), з них до позбавлення волі – 1 особа; у 2024 р. обліковано проваджень – 599, засуджено – 1 особа (0,17 %), з них до позбавлення волі – 1 особа [13].

Ці статистичні дані свідчать, що кількість відповідних кримінальних проваджень зростає кожного року, однак кількість засуджених осіб (особливо до позбавлення волі) незначна. Ця інформація дає змогу окремим представникам громадськості заявляти про відсутність політичної волі влади у вирішенні цієї проблеми [14, с. 142]. Проте перераховані заяви та рішення військово-політичного керівництва держави та народних депутатів України свідчать про зворотне. Наприклад, у квітні 2025 р. Президент України Володимир Зеленський в інтерв'ю засновнику «Daily Wire» Бену Шапіро зазначив, що окремі інциденти під час мобілізації «не є обличчям» України і кожен спірний випадок має розглядатися правоохоронцями: «Правоохоронні органи мають гарантувати, що не буде насильства» [39].

Важливим індикатором реагування влади на такі випадки порушення відповідними службовими особами процедури призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є діаметрально протилежні судові рішення. Як відомо, Верховний Суд у постанові від 5 лютого 2025 р. у справі № 160/2592/23 висловив правову позицію про те, що процедура призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є незворотною, тобто такою, що вже відбулася, а визнання процедури призову протиправною не спричинює відновлення попереднього становища особи, призваної на військову службу [18]. Подібна позиція підтримана й Восьмим апеляційним адмінсудом, який 1 березня 2025 р. у справі № 260/4585/24 скасував рішення Закарпатського окружного адмінсуду про визнання незаконною мобілізації чоловіка, який виховує неповнолітню дитину з інвалідністю, вказавши, що суд не має права перебирати на себе повноваження ТЦК та СП щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу державної влади [35], та Другим апеляційним адміністративним судом, який у рішенні від 2 квітня 2025 р. по справі № 520/22722/24 зазначив, що рішення ТЦК та СП про призов заброньованого є протиправним, але звільнити з військової служби шляхом скасування наказу про призов неможливо, бо це не передбачено законодавством [30].

Проте варто відмітити, що з'являються й фактично протилежні рішення судів. Так, Дніпропетровський окружний адміністративний суд у рішенні від 20 березня 2025 р. (справа № 160/33452/24) не погодився з позицією Верховного Суду у справі № 160/2592/23, зокрема визнав протиправним та скасував наказ начальника ТЦК та СП в частині призову особи та направлення для проходження військової служби до військової частини, обґрунтувавши це тим, що протиправні дії не можуть спричиняти правомірних наслідків, а саме факт непроходження медичного огляду під час призову на військову службу хворого на хронічний вірусний гепатит чоловіка не є свідченням придатності особи до військової служби [36]. Цікаво, що сьогодні викликав суспільний резонанс інший пре-

цедент, коли екскерівник Державної фіскальної служби України, якого обвинувачують у ймовірному отриманні хабаря в розмірі 722 млн гривень, добровільно мобілізувався в ЗСУ та був призначений на посаду сапера до в/ч А0139. Після публічного оприлюднення такої інформації та клопотання адвоката про зупинення кримінального провадження через мобілізацію обвинуваченого навіть без судового рішення та відсутності правової підстави було визнано протиправним та скасовано наказ про його мобілізацію [19]. Незважаючи на такий резонансний приклад, вважаємо, що парламентарям якраз варто звернути увагу на цю проблему і внести відповідні зміни до п. 2 ч. 4 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р., визначивши нову підставу звільнення військовослужбовців з військової служби під час дії воєнного стану, а саме через доповнення підпунктом «ж» у такій редакції: «у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду, яким визнано протиправною процедуру призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації».

Отже, ми маємо незвичну для правової держави ситуацію, коли оборонна функція держави у сфері мобілізаційної політики не може мати належну реалізацію не через відсутність правотворчої форми, а через здебільшого неякісну правозастосовну діяльність. Можливий радикальний варіант вирішення цієї проблеми, на нашу думку, – це не встановлення чи посилення кримінальної відповідальності, а запровадження нових механізмів реалізації принципу справедливості під час здійснення мобілізаційної підготовки та мобілізації, наприклад, за зразком вибіркової військової служби США [14, с. 142]. Як відомо, особливістю американської системи є вибіркова військова служба, що регулюється Актом про вибірку службу (Code of Federal Regulations) [1, с. 3] і підтримується Системою вибіркової служби (Selective Service System) [4, с. 3]. Алгоритм дій з потенційної мобілізації включає: активізацію усіх елементів вибіркової системи; лотерею (заснована на днях народження і визначає порядок, у якому зареєстровані чоловіки викликаються Системою вибіркової служби); фізичне, психічне та моральне оцінювання зареєстрованих осіб. Отже, мобілізація у США у надзвичайній ситуації має вибірковий (лотерейний) непередбачуваний характер [22, с. 3].

Висновки. На підставі проведеного дослідження запропоновано такі висновки:

1) встановлено, що оборонна функція держави у сфері мобілізаційної політики не отримала належної реалізації в Україні не через відсутність правотворчої форми, а переважно через неякісну правозастосовну діяльність;

2) аналіз законопроекту № 12442 дав змогу зробити висновок, що така правотворча діяльність є черговою спробою викривлення кримінально-правової політики держави, яка не вирішить проблему порушення в мобілізаційній сфері представниками ТЦК та СП і членами ВЛК;

3) запропоновано визначити нову підставу звільнення військовослужбовців з військової служби під час дії воєнного стану через доповнення підпунктом «ж» п. 2 ч. 4 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. у такій редакції: «у зв'язку з набранням законної сили рішення суду, яким визнано протиправною процедуру призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації»;

4) для реалізації принципу справедливості під час здійснення мобілізаційної підготовки та мобілізації запропоновано використати систему вибіркової військової служби США.

Список використаних джерел

1. Chapter 49–Military Selective Service. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title50/chapter49&edition=prelim>
2. The Office of the Secretary of Defense. *National Security Strategy of the United States of America 2017*. December 2017. 56 p. URL: <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/NSS2017.pdf?ver=CnFwURw09pJ0q5EogFpwg%3d%3d>
3. National Security Strategy of the United States of America. *The White House*. October 2022. 48 p. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
4. Selective Service System. URL: <https://www.usa.gov/selective-service>
5. Бюрократія не сховає винних – Михайло Драпатий пообіцяв найсуворіше покарання за трагедію на полігоні ЗСУ. *Судово-юридична газета*. 3 березня 2025 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/324629-byurokratiya-ne-skroet-vinovnykh-mikhail-drapaty-ooobeschal-sa-moe-strogoe-nakazanie-za-tragediyu-na-poligone-vsu>
6. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій» № 12442 від 27 січня 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55697>
7. Глушенко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 53–56. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2023.10.
8. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017. 209 с.
9. Доронін І. М. Безпекова сутність функцій держави. *Інформація і право*. 2020. № 1(32). С. 66–79. DOI: 10.37750/2616-6798.2020.1(32).200310.
10. Євченко Д. В. Функція оборони у системі функцій держави: гносеологічні підходи. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2012. Вип. 1. С. 117–124.
11. Загуменна Ю. О. Сучасні тренди та концептуальні підходи до розуміння сутності поняття «національна безпека». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4(99). С. 34–48. DOI: 10.32631/v.2022.4.03.

12. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2024 рік. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/diyalnist/zvit/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2024-rik.pdf>
13. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні: інфографіка (2013–2024): інтерактивний довідник. *CrimeDataLab*. 2025. URL: <https://crimedatalab.org/analytics>
14. Кузнецов В. В. Проблеми реалізації оборонної функції держави. *Актуальні проблеми модернізації змісту функцій держави в умовах повоєнного розвитку України*: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Київ, 13 березня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. С. 139–144.
15. Кузьменко Ю. Командувач Сухопутних військ визнав помилки під час створення 155 ОМБр, але вважає її перспективною. *Суспільне Новини*. 08.01.2025. URL: <https://susplne.media/920617-komanduvac-suhoputnih-vijsk-viznav-pomilki-pid-cas-stvorennia-155-ombr-ale-vvazae-ii-perspektivnou/>
16. Матвейчук М. Чому військові йдуть у СЗЧ і що з цим робити. *BBC*. 18.11.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn5w26q4e1lo>
17. Михайлов Д., Кінша Д. Залужний заявив, що незадоволений роботою ТЦК. *Суспільне новини*. 16.12.2023. URL: <https://susplne.media/961341-so-v-telefoni-pilota-rf-akogo-zbili-v-nebi-nad-cernigovom-susplneproekt-krasnoarcev-zbitij-lotcik/>
18. Мобілізація без проходження ВЛК – не привід для звільнення з військової служби: як судді Верховного Суду пояснили своє рішення. *Судово-юридична газета*. 22.03.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/325957-mobilizatsiya-bez-prokhozheniya-vlk-ne-povod-dlya-uvolneniya-s-voennoy-sluzhby-kak-sudi-verkhovnogo-suda-obyasnili-svoe-reshenie>
19. Насіров пояснив похід в ЗСУ і свою справу. *BBC news Україна*. 10.04.2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c24qqmrq3n9o.amp>
20. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. Ірпінь: Акад. ДПС України, 2000. 70 с.
21. Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В., Лисецький Ю. М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Т. 32(71), № 3. С. 102–107.
22. Парламентське дослідження щодо особливостей мобілізації підприємців у державах-членах НАТО. *Дослідницька служба Верховної Ради України*. 17 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33119.pdf>
23. Президент провів засідання РНБО щодо результатів перевірки роботи ТЦК. *Рада національної безпеки і оборони України*. 11.08.2023. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6585.htm>
24. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій: Пояснювальна записка до проекту Закону України № 12442 від 27 січня 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55697>
25. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій: проект Закону України № 12442 від 27 січня 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55697>

26. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
27. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
28. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#top>
29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 вересня 2014 року «Про комплекс заходів щодо зміцнення обороноздатності держави та пропозиції до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік»: Указ Президента України від 3 листопада 2014 р. № 842/2014. URL: <https://president.gov.ua/documents/8422014-17959>
30. Рішення ТЦК про призов заброньованого є протиправним, але звільнити з військової служби шляхом скасування наказу про призов неможливо, бо це не передбачено законодавством – апеляційний адмінсуд. *Судово-юридична газета*. 13.04.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/328055-reshenie-ttsk-o-prizyve-zabronirovannogo-yavlyayetsya-protivopravnym-no-uvolit-s-voennoy-sluzhby-putem-otmeny-prikaza-o-prizyve-nevozmozhno-poskolku-eto-ne-predusmotreno-zakonodatelstvom-apellyatsionnyy-adminsud>
31. Світ Дональда Трампа: зовнішня політика 47-го Президента США. *Центр Формування Політики*. 03.12.2024. URL: <https://www.cpm.org.ua/post/svit-donald-trampa>
32. Сийплові М. В., Кузнецов В. В. Особливості кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини представником влади в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84, ч. 3. С. 383–392.
33. Сирський: в обороні не виграємо – треба готуватися серйозніше: інтерв'ю проєкту БАЗА. *Youtube-канал Радіо Байрактар*. 23.01.2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YxC1E7TLskM>
34. Соболенко А. Нардеп Бакумов назвав мобілізацію в Харкові «фільтрацією населення»: як прокоментували заяву в обласному ТЦК та СП. *Суспільне новини*. 16.01.2025. URL: <https://suspihne.media/kharkiv/926569-nardep-bakumov-nazvav-mobilizaciu-v-harkovi-filtracieu-naselenia-ak-prokomentuvali-zaavu-v-oblasnomu-tck-ta-sp/>
35. Суд висловив незгоду з позицією Верховного Суду, що незаконна мобілізація з порушенням порядку проходження ВЛК не є приводом для звільнення з військової служби: «Протиправні дії не можуть спричинити правомірних наслідків». *Судово-юридична газета*. 13.04.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/328051-sud-vyrazil-nesoglasie-s-pozitsiey-verkhovnogo-suda-cto-nezakonnaya-mobilizatsiya-s-narusheniem-poryadka-prokhozhdenniya-vlk-ne-yavlyayetsya-osnovaniem-dlya-uvolneniya-s-voennoy-sluzhby-protivopravnye-deystviya-ne-mogut-vyzyvat-pravomernyykh-posledstviy>
36. Суд не наділений повноваженнями втручатися у вільний розсуд ТЦК поза межами визначених КАСУ критеріїв – апеляційний адмінсуд висловився про свою компетенцію розглядати порушення у процедурі мобілізації. *Судово-юридична газета*. 12.04.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/328068-sud-ne-nadelen-polnomochiyami-vmeshivatsya-v-svobodnoe-usmotrenie-ttsk-za-predelami-opredelennykh-kasu-kriteriev-apellyatsionny-adminsud-vyskazalsya-o-svoey-kompetentsii-rassmatrivat-narusheniya-v-protsedure-mobilizatsii>
37. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. В. В. Копейчикова; М-во освіти і науки України, Акад. адвокатури України. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 338 с.

38. Тимофеев І. Суди масово скасовують штрафи від ТЦК: у Раді назвали винних. *Телеграф*. 09.04.2025. URL: https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2025-04-09/5904952-v-radi-nazvali-vinnikh-u-tomu-shcho-sudi-masovo-skasovuyut-shtrafi-vid-ttsk?fbclid=IwY2xjawJjK45leHRuA2FlbQIxMAABHlyHkwDjLdcMwfEbpNDG6KRM6co7uHsj7jT9RKh2EnGpe0BL9KotEv1Yu5V5_aem_C2VCgKk8xIeCc5FGEp--lg
39. Чорновол К. Зеленський сказав, скільки ще триватиме мобілізація в Україні. *Уніан*. 25.04.2025. URL: <https://www.unian.ua/society/viyna-v-ukrajini-zelenskiy-skazav-skilki-shche-trivatime-mobilizaciya-12988542.html>
40. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2025. 542 с. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_у_2024_році.pdf
41. Як себе захистити, якщо ТЦК порушують закон? Стрес і війна: як це пережити? *Радіо Свобода*. 07.06.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3zU0iMpquTU>

Vitalii Kuznetsov. Efficiency of the State's Defence Function as a Prerequisite for Ensuring National Security

The article considers certain aspects of the defence function of the state and formulates its importance for ensuring national security. The author argues that Russian aggression against Ukraine has influenced the formation of a new paradigm of national security. It is established that a conceptual shift in the national security paradigm requires not only acknowledging the fact of Russian aggression but also rethinking the concept itself, taking into account the experiences of leading foreign countries. The study concludes that national security should be viewed as a legal category that characterises a certain level of protection of vital interests, rights and freedoms of an individual, society and the State from external and internal threats.

The article states the fact that the national military policy has serious shortcomings which reduce Ukraine's defence capability. The author proves that the defence function of the State in the area of mobilisation policy has not been properly implemented in Ukraine not due to the lack of a law-making form, but mainly due to poor law enforcement. The author concludes that law-making activities (on the example of draft law No. 12442 of 27 January 2025) are another attempt to distort the criminal law policy of the State which will not solve the problem of violations in the mobilisation sphere. The article emphasises that the presence of diametrically opposed court rulings is a key indicator of how the authorities respond to breaches by officials of the legal procedures for conscripting individuals during mobilisation.

Based on the analysis of court practice, the author proposes to define a new ground for discharge of servicemen from military service during martial law by adding subparagraph «g» of paragraph 2 of Part 4 of Article 26 of the Law of Ukraine «On General Military Duty and Military Service» of 25 March 1992, as follows: «in connection with the entry into force of a court decision that declared unlawful the procedure of calling a person liable for military service during mobilization». To implement the principle of fairness in the course of mobilisation training and mobilisation, the author suggests using the US selective military service system.

Keywords: *serviceman, armed aggression, Criminal Code of Ukraine, corruption offences, criminal liability, mobilisation, national security, defence function of the State.*